

Anlæggelsen af Nanortalik. Kulturmødets balance

Af Jan Kanstrup

Dette bidrag er en let revideret udgave af manuskriptet til et foredrag, holdt i forbindelse med Nanortaliks 200 års jubilæumsfestligheder. Med afsæt i anlægget i 1797 af en handelsplads ved Sissarissoq, lige overfor den nuværende by, forsøgte jeg at formidle en mulig forklaring og forståelse af konsekvenserne, især for den grønlandske befolkning. Konsekvenser som straks viste sig i form af radikalt ændrede materielle eksistensvilkår, og hvis virkninger på meget længere sigt blev den grønlandsk-europæiske blandingskultur af i dag.

1: Anlægget Nanortalik

1.1: Grundlæggelsen

I Den kongelige grønlandske Handels arkiv findes en grundlæggelsesberetning, som flere gange tidligere er benyttet i litteraturen. Den er skrevet af kolonibestyrer Mørch i Qaqortoq, som var ansvarlig for anlæggelsen af Nanortalik i 1797, og som et år senere sendte en udførlig redegørelse til Handelens øverste ledelse i København; her står bl.a. (sproglig normaliseret):

Den 9. august 1797 afgik jeg med transportbåden og 5 lejede konebåde fra kolonien med materiale til bygningerne. Næede den 15. til det udsete sted (Sissarissoq), og plantede de næste 3 dage dette længe planlagte anlæg ved at få spækkisten oprejst. Jeg overlod til bestyrer David Kleist at få spækhuset opbygget med lejede grønlanderes hjælp, og forlod igen stedet den 19. Jeg kom tilbage til kolonien igen den 22. august, efter at have skrabet sammen hvad der var at få af spæk og skind på denne vej og tid.

Omkostningerne ved denne etablering var betydelig nok Men Forsynet være tak, som har lønnet den høje direktions tilid og mine ringe bestræbelser med mere end tænkelig held. Der er nemlig fra min afrejse den 19. august sidste år og indtil 30. juni ved anlægget indhandlet

Jan Kanstrup, f. 1943, mag.art i historie, er leder af Rigsarkivets sektion for offentlige arkiver. Tidligere arkivar i Rigsarkivet. Landsarkivar i Grønland, arkivar i Landsarkivet i København og projektleder i Rigsarkivet. Har skrevet om dansk middelalderhistorie og forvaltningshistorie i 17-1800-tallet, Grønlands historie og arkivfaglige emner.

Jacob Arøe's 1818-prospekt med jagten Stærkodder for svaj ud for Sissarissoq. © Arktisk Institut.

- 168 baljer sælspek,
- 2 1/32 baljer hajlever,
- 1047 sælskind, foruden såle- og både-skind,
- 164 ræveskind,
- 1 stort bjørneskind, et lille og 8 stumper,
- nogle blærer og remme.

Sådan lyder starten på Mørch's 20 sider lange rapport om Nanortaliks grundlæggelse. Jeg vil vende tilbage til ham, – men først er der en række oplysninger, der skal uddybes og forklares:

1.2: »Dette længe planlagte anlæg«
I 1797 var Grønlands vestkyst dækket af

danske »kolonier« fra Upernavik i nord til Julianehåb i syd; de fleste af dem har udviklet sig til de byer, vi kender i dag. Betegnelsen »koloni« dækkede over en handelsstation, ledet af en købmand, senere kaldet »kolonibestyrer«. Købmandens opgave var at købe så mange grønlandske produkter som muligt til salg i Europa, først og fremmest spæk og lever af enhver slags, der kunne bruges til fremstilling af tran, – Europas foretrukne middel til belysning, før man begyndte at bruge petroleum (stenolie); dernæst skind af sæler og ræve til europæiske sko og pelse, og endelig (i 1700-tallet i Nord-

grønland) hvalbarder til udfyldning af de europæiske overklassekvinders omfangsrige skorter.

Kolonierne var placeret således, at købmændene og deres medhjælpere kunne komme ud til alle de steder, hvor grønlænderne boede eller opholdt sig på fangstrøjse. Ved selve kolonistedet boede nemlig ingen eller kun få grønlændere; fra de nærmeste bopladser kunne grønlænderne selv tage ind og handle, men de fjerneste – og fangsstederne – måtte besøges for at få opkøbt mest muligt spæk og skind.

Grønlænderne fik europæiske varer i bytte: Handelen gav helst fangstredskaber – rifler, krudt og kugler, pilespidser, mv., som kunne give en forøget fangst til indhandling; videre køkkenredskaber, som kunne spare på grønlændernes eget forbrug af spæk, eller europæiske beklædningsgenstande, som kunne erstatte sælskind og hermed give en større indhandling. Hertil kom andre nyttige varer som træ og søm til husbygning. Endelig – forsigtigt og i begrænset omfang – nydelsesmidler; først tobak, senere kaffe, the og sukker; men aldrig (i princippet da) spiritus, som ville holde grønlænderne fra fangsten; det var forbeholdt europæerne selv!

Udhandlingen var således omhyggeligt tilrettelagt med henblik på at få grønlænderne til at »producere« og indhandle så meget som muligt. Det var grundlaget for Handelens eksistens:

Handelen havde nemlig en meget stor fortjeneste på de grønlandske produkter, når de blev solgt i Europa. De 170 baljer spæk og lever, som David Kleist opkøbte på mindre end et år, blev »udbrændt« til

mindst 150 tønder tran, der blev solgt i København i 1798-99 for over 3.500 rigsdaler. Nanortalikområdets grønlændere havde i bytte fået varer, der var købt i Europa for højest 175 rigsdaler. Altså blot 5% af trannens salgsværdi!

Det var derfor købmand Mørch personligt overvågede opbygningen af den centrale del i anlægget Nanortalik: Spæk-kisten til opbevaring af indhandlet spæk. Og derfor det næste David Kleist forestod, var rejsningen af spækhuset omkring denne skatkiste. Først herefter kom huset til beboelse og opbevaring af varer; det var det gamle kolonihus fra Julianehåb, som blev genbrugt.

Trods den enorme fortjeneste på indhandlingsvarerne gav Handelen i disse år intet eller kun lidt overskud, når alle udgifter var afholdt: Udgifterne til det udsendte personale, til bygninger mv. i Grønland, til atlantfragt og til Handelens virksomhed i København åd det hele op. I hvert fald i 1797. I årene efter 1830 var der ifølge PP Svejstrups beregninger overskud, selvom man nu gav grønlænderne det dobbelte for deres spæk; Handelens samlede, årlige overskud udgjorde nu 30.000 rigsdaler, af en samlet omsætning på 180.000; den meget sigende fordeling af udgifterne var i grove træk

- 1/2 til udsendte, grønlandsk personale og bygninger mv. i Grønland
- 1/4 til atlantfragt
- 1/8 til udgifter i København
- 1/8 som betaling til de grønlandske fangere

Dette forklarer Handelens interesse for størst mulig indhandling: Merudgiften i form af betaling til grønlænderne var forsvindende ringe, og gevinsten ved